

ВІДГУК

офіційного опонента Шевель Наталії Олександрівни
на дисертацію Черіпка Сергія Івановича

«Авторський голос у літературній спадщині Михайла Драй-Хмари»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних
наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література

Михайло Драй-Хмара яскраво репрезентує літературний дискурс 20-30-х років ХХ ст., органічно поєднуючи у творчому доробку світосприйняття та естетику української літератури межі ХІХ – ХХ ст., насиченої міфологічною поетикою, із вектором на інтелектуальні та культурологічні засади світової літератури. Проте особливий трагізм долі митця скерував рецепцію критиками його творчої спадщини у звуженому напрямку драматизації дійсності, всупереч її життєствердній стильовій синкретичності з оригінальним синтезом міфології, фольклору та європейського естетичного досвіду. І якщо непересічну роль М. Драй-Хмари у формуванні національної ідентичності при розбудові української культури проаналізовано сучасними дослідниками (Л. Баженов, В. Мацько та ін.), якщо поетологічні аспекти спадщини митця стали об'єктом уваги науковців (О. Дорошенко, М. Коцюбинська, Г. Кочур та ін.), то комплексного дослідження авторського голосу митця у художніх текстах, літературно-критичних розвідках, мемуарній та епістолярній спадщині практично не існує. Тож системний аналіз доробку М. Драй-Хмари крізь призму його авторського голосу дає можливість визначити, у який спосіб життя та творчість письменника інтегруються в український літературний процес 20-30-х років ХХ століття.

Відповідно до теми дисертаційної роботи «Авторський голос у літературній спадщині Михайла Драй-Хмари» визначено її мету – комплексно проаналізувати поетичну спадщину, науково-літературну критику, щоденники та мемуаристику митця у площині авторського голосу як єдності його життєвого шляху та характеру особистості, світогляду та оригінальності його естетичного виразу.

Сергій Черіпка цілком обґрунтовано застосував культурно-історичний метод задля відтворення автентичності духовного життя М. Драй-Хмари в парадигмі українського «Розстріляного відродження», а також визначення чинників, які формували його світогляд та впливали на мистецький доробок. Дослідити взаємозв'язок життєвого і творчого шляху митця дозволив застосований дисертантом біографічний метод. Обґрунтовано вписати доробок М. Драй-Хмари у літературно-науковий дискурс доби допомагає контекстуальний метод. Порівняльно-історичний метод прислужився дослідникові для вивчення архетипних конструкцій та мовно-стилістичних джерел творчості, а от досліджувати семантику та естетику текстів допомагає описовий метод. Світоглядно-естетична складова як сув'язь національних і світових кодів увиразнюється завдяки інтертекстуальності, а осмислення специфіки донесення авторських стратегій до читача відбувається завдяки підходам рецептивної естетики.

Дисертація С. Черіпка логічно побудована та структурована. Глибокий кваліфікований аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури, пов'язаної з темою дослідження, дозволив авторові доказово розкрити актуальність розробки проблеми, визначити композицію наукової праці. С. Черіпка комплексно вивчає творчу спадщину М. Драй-Хмари у вимірах авторського голосу, досліджує генезу світогляду митця як феномену нового типу художньої свідомості, характеризує особливості естетики та поезики текстів, поглиблює висліди еволюції та особливостей літературно-критичних і мемуарних оцінок його творчості в Україні та за кордоном. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів (із відповідними підрозділами), висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку використаних джерел.

У «Вступі» чітко сформульовано актуальність, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, окреслено джерельну базу, методологічні засади, з'ясовано наукову новизну отриманих результатів, зазначено обсяг та структуру роботи.

Перший розділ «Парадигма «митець – доба» у становленні авторського голосу М. Драй-Хмари» подає огляд теоретичної, науково-критичної літератури з теми, зокрема досліджень творчості митця, визначає унікальність авторського голосу, спираючись на біографічні та культурно-історичні орієнтири. Автор дослідження наголошує на тому, що у підрадянські часи літературна критика була світоглядно заангажованою, тяжіючи до ігнорування мистецьких якостей або застосування трафаретів народництва. Натомість сучасні літературознавці, різко повернувши від засоціологізованої формалістики до незаангажованого погляду, повністю відмовлялися від напрацювань радянських дослідників. І. Дзюба у статті «Метод – це насамперед розуміння» вказав на спричинені цим деструкції у науці про літературу та суттєве зниження її рівня. Українські митці та літературознавці були позбавлені можливості відчувати еволюцію новочасної літературно-критичної думки. Коли ж така можливість почала з'являтися, то виникла тенденція «втискати» тексти митця у вузькі рамки «модного» методу. Творчості М. Драй-Хмари вдалося цього уникнути, проте лише тому, що коли критика була соціалістично заангажованою, його ім'я було табуйоване, а творчість досліджена не достатньо. Тож його прізвище не потрапило ні до ґрунтовної праці Ю. Луцького «Літературна політика в советській Україні», ні до збірника «Двадцять років: літературні дискусії, полеміки». Зате відзначено працю О. Ашер, аналіз поезики М. Драй-Хмари в контексті неокласицизму, зокрема І. Дзюбою, який у передмові до вибраного приділяє увагу більше естетичній моделі, своєрідним «накладанням» поезій на готову схему. Через «пригальмований» вихід першої збірки його ім'я не потрапило до «Історії українського письменства» С. Єфремова, зате фігурує у неадекватному потрактуванні як початківця і поза літературними угрупованнями - у «Підручнику історії української літератури» О. Дорошкевича. Натомість Сергій Іванович наголошує, що оригінальна творчість митця дуже перспективна для наукової рецепції, особливо дослідження його авторського голосу в органічній сув'язі світогляду, життєвих переживань, поетичного, наукового доробку, епістолярію, щоденникових

записів. Дисертант бачить свою місію у ґрунтовному цілісному аналізі спадщини М. Драй-Хмари задля подолання потрійного бар'єру «сучасна поетові критика – сучасна літературна критика – читацька рецепція», ускладненого нищенням української культури та вилученням на тривалий час імені митця з життя українського суспільства.

С. Черіпко акцентує на тому, що М. Драй-Хмара мав оригінальне світосприйняття, орієнтовне не на конкретні події, а на позачасовий простір із пануванням вічної краси. Натомість у свідомості критиків та читачів, з одного боку, іще не деконструйована новітнім літературознавством традиція прочитання творчості М. Драй-Хмари в межах естетичної моделі вітчизняних і зарубіжних неокласиків, а з іншого, – потрактування поета як яскравого представника українського символізму, зокрема однозначно і навіть дещо категорично це зробив Ю. Шерех. Дослідник підкреслює, що поет не спростовував і не заперечував належності до неокласиків, йому це навіть імпонувало, адже оборону цього «грона п'ятірного» декларує сонет «Лебеді». Попри витриманість та вірність обраній естетичній платформі, як свідчать записи в щоденнику, чутливо реагував на несправедливі звинувачення в космополітизмі, висловлювані «придворними» критиками на зразок В. Коряка. Адже насправді він багато працював на ниві українізації, попри науково-дослідницьку роботу, провадив культурно-освітню діяльність, та й покарання отримав за декларування любові до українства та рідної мови, що потрактовано за обертон поетичного голосу М. Драй-Хмари.

Короткий позитивний відгук Миколи Хвильового до збірки «Проростень», цілком характерний для тогочасної критики, був «клішованою» оцінкою мистецької інтелігенції крізь своєрідний ідеологічний штамп – як хитання, вагання, пасивність. Дослідник підтримує думку, що характер естетичного мислення М. Драй-Хмари не вкладався в ідеологічні догмати, тому спроби критиків означити мотиви його творчості часто демонстрували суперечності навіть у межах одного дослідження, як, до прикладу, в І. Дзюби, який, стверджуючи відстороненість М. Драй-Хмари від реалій життя, водночас

говорить про його намагання «порозумітися» з дійсністю. Найбільш концептуальним і повним дослідженням Сергій Черіпко вважає статтю Ю. Шереха «Поезія Михайла Драй-Хмари», що є складовою більшої теоретичної розвідки «Легенда про український неокласицизм» та деконструє стереотипи. Вона містить своєрідну програму подальших досліджень, подаючи вперше новаторські думки про поезію митця як найвидатнішого символіста свого часу, якого зараховують до неокласиків з огляду на їх тісне спілкування.

Закцентовано увагу на особливо важливих моментах біографії М. Драй-Хмари на тлі його життєвої і творчої долі, репрезентовано його як цілісну особистість, загартовану життям. Працьовитість, а особливо поведінка у лабетах НКВС характеризує його як сильну особистість з ознаками козацької ментальності: життєлюбство, волелюбність, сила духу, лицарство. Науковцеві вдається накреслити цілісну духовну модель митця, який мужньо протистояв антисвітові диктатури, завдяки залученню оприлюднених останніми десятиліттями заборонених матеріалів, зокрема листів, щоденників, наукової спадщини, Письменник, як відзначено, ошляхетнював своєю творчістю культурологічний простір, де вже гриміли «барабани епохи». Прямої участі у «літературній дискусії» М. Драй-Хмара загалом не брав, за винятком кількох виступів на оборону неокласиків, а щоденникові записи засвідчують іронічне сприймання галасу навколо «дискусії» через велику відстань між ученим та пролетарсько-селянською масою. Науковець мав сформовані погляди на мистецтво як літературний критик, вироблений естетичний смак від спілкування зі світовою та національною класикою, що підтверджує публікація протягом 1923 – 1935 рр. ряду наукових праць, присвячених зокрема творчості Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, П. Тичини та ін., а також поява талановитих перекладів поезій, особливо французької символістської поезії Ш. Бодлера, П. Верлена, С. Маллярме. Проте саме через увагу до найталановитіших постатей української культури був таки втягнений у політико-ідеологічний вир та докладав максимум зусиль для збереження самобутності, виведення мистецтва України зі зросійщеного провінціалізму на

світові овиди. Сергій Черіпко впевнено резюмує, що відчуття національної самосвідомості, особливо активізоване на чужині, стало центральною складовою характеру М. Драй-Хмари та світоглядним центром ліричного героя його поезій. Сформувалися параметри авторського голосу як духовної моделі особистості, уявлення про норми людської поведінки, бачення світу з позицій такої норми, але з погляду національної культури, моралі й етики українського народу, що засвідчують як складний життєвий шлях поета, так і його наукова та педагогічна діяльність, епістолярій і мемуаристика, художній самовираз ліричного героя його віршів, оцінки тогочасних реалій.

Другий розділ «Художня модель світу в поезії Михайла Драй-Хмари» присвячено вивченню світомоделюючих ознак поезики митця. Зокрема визначено зв'язок поетичного письма із неокласицизмом та символізмом, розкрито синестетичність світосприймання ліричного героя, відзначено домінування звукопису та кольоропису в зображенні його переживань, а також проаналізовано специфіку входження у поетичний світ митця реалій тогочасної доби.

С. Черіпко наголошує на принциповій інакшості авторського голосу М. Драй-Хмари порівняно з іншими авторами, оскільки передусім він наближений до категорії «ліричний герой». Водночас дослідник підкреслює присутній вплив багатой на ідейно-стильові шукання та жанрово розмаїтої доби українського ренесансу зламу століть, а також наголошує на тому, що це була справжня різнобічно обдарована ренесансна людина – поет, перекладач, учений, музикант, маляр. Дослідник розглядає мистецтво кінця XIX – початку XX ст. як підґрунтя формування світогляду ліричного героя, зокрема проглядає в ньому народнопісенність та інтелектуалізм Лесі Українки, імпресіонізм М. Коцюбинського, символізм М. Вороного, філософічність І. Франка. Проте автор дослідження слушно застерігає від попереднього шаблонного розгляду творчого доробку в межах ознак певної течії чи напряму для уникнення поверхового тлумачення, натомість пропонує розкривати унікальні ознаки індивідуального стилю митця. С. Черіпко вважає основою поезики М. Драй-

Хмари інтелектуальний дискурс мовознавчих студій, а також принципи європейської, зокрема французької поезії символізму, поєднані з народнопісенною традицією. Дисертант зауважує, що Ю. Шерех зараховує митця до символістів, І. Дзюба – до неокласиків, дослідники Ю. Ковбасенко, М. Шудря та ін. відзначають експериментаторство та чуттєвість як визначальну рису поетики, О. Ашер уникає однозначного потрактування, зосереджуючись на основних тематичних мотивах. Натомість новітніх досліджень, що полягають у системному аналізі стилю митця із залученням літературознавчих праць, публіцистики та мемуаристики, як підкреслює дослідник, не існує. С. Черіпко шляхом комплексного аналізу постаті митця доводить необхідність спростувати як підживлюване авторитетом Ю. Шереха категоричне ствердження абсолютного впливу М. Зерова, так і його бачення М. Драй-Хмари як символіста. Констатовано своєрідне творче засвоєння обох стилів. Так, зауважено, що кількість сонетів у його творчому доробку є відносно невеликою, припадає саме на період найтіснішого спілкування з неокласиками, та й їх історично-міфологічний реквізит може бути породженням багатого власного інтелектуального світу. Зв'язок із народнопісенною творчістю реалізується через прозорі відфольклорні епітети, розраховані на зорову чи слухову рецепцію, які комбінуються з відточеними та урочистими неокласичними. Як і у фольклорі, природа суголосна переживанням ліричного героя. Просторова та історична конкретика малює колоритну Україну з її пейзажами, історією, героїчними постатями та щоденним побутом. Натомість відзначено витончені відсимволічні, проте водночас індивідуально авторські малюнки зі звукописом і кольорописом у зображенні схилів Дніпра або вечірнього Києва. Тож дослідник резюмує, що генеза ідіостилю М. Драй-Хмари позначена різними впливами, які не наслідуються, а гармонійно засвоюються оригінальним творчим мисленням митця. Це і його фахова діяльність як літературознавця, фольклориста, перекладача, педагога, і неоромантичний життєствердний оптимізм та замилювання мистецтвом та природою, і

відфольклорні віяння, зокрема підживлювані перекладацькою діяльністю із сербської, польської, чеської, і, значною мірою, спілкування з неокласиками.

Сергій Іванович вивчає синестетичність світосприймання ліричного героя, відзначаючи, що його світ сприймається у єдності взаємопроникних компонентів: кольору, простору, музики, відчуттів. Особливістю поетового світосприйняття бачиться його вмотивованість суспільними реаліями, хоча навіть тут настрої тривоги ліричного героя передано не описом фактів, а метафоричними образами візій, звукописом, кольорами і звуками.

Накреслюючи у поезії М. Драй-Хмари образну концепцію суспільної кризи перших десятиліть ХХ ст., дослідник констатує, що художня рецепція політичних реалій доби проходить у порівняно невеликій кількості поезій. У тих декількох віршах та поемах, де автор змальовує жахливу сучасність (ідеться про вірш «Кошмар», поеми «Медвідь-гора» та «Поворот»), змінюється стиль, форми стають епічними, а образи увиразнюються.

У третьому розділі «Доба суспільних потрясінь як головний герой літератури non-fiction» вивчення нефікційних текстів М. Драй-Хмари здійснено Сергієм Черіпком в аспекті відображення доби суспільних потрясінь. «Щоденники» розкривають специфіку наукового й художнього мислення, багатий духовний світ українського інтелігента, який послідовно відстежує ідейно-естетичні процеси сучасної йому доби. «Щоденники» визначено як цінне джерело не тільки для поглиблення літературознавчих студій, а й для істориків, суспільствознавців, мистецтвознавців тощо. Листування митця як свідчення ставлення до сучасних подій подано дисертантом як складний і багатий матеріал не тільки для розуміння духовного світу митця, емоційної складової його світогляду, але й для історії літературного процесу. Науковий склад мислення М. Драй-Хмари Сергій Іванович розглядає, аналізуючи його критичну спадщину. Він вважає, що вибір для дослідження творчості Лесі Українки зумовлений насамперед близькістю постаті духовно багатого інтелігента і єдності їх естетичних площин, також це перша спроба проаналізувати її творчість саме з естетичної позиції. А в ґрунтовному

науковому монографічному дослідженні творчості К. Тетмаєра критик зумів стисло, проте у повному обсязі проаналізувати з адекватно талановитих естетичних позицій творчий шлях майстра, близького за духом.

Загалом С. І. Черіпка розглянув поетичну спадщину М. Драй-Хмари, його науковий доробок, епістолярій та мемуарні записи як системну цілісність, а постать самого письменника – як митця ренесансного таланту, сформованого українського інтелігента, з дуалізмом авторського голосу між традицією і новаторством, трагізмом та оптимізмом, націєтворчими інтенціями й засвоєнням досвіду світової культури, між обсервацією дійсності та активною позицією.

Схвалюючи основні положення дисертації С. І. Черіпка, її наукову концепцію, водночас висловимо авторові дослідження окремі міркування, зауваження та побажання.

1. Безумовною цінністю дисертаційної роботи є системний аналіз творчої постаті М. Драй-Хмари та визначення багатства джерел його ідіостилу, дослідження естетики його поезії у трансдискурсивній, жанровій парадигмі світогляду, поетики, літературознавчих праць, публіцистики. Однак, на нашу думку, робота значно виграла б від органічного розширення контексту із творчістю європейських та українських імпресіоністів, символістів, неокласиків та поглиблення паралелей і типологічних зіставлень задля увиразнення оригінальності естетики авторського голосу митця.

2. У тексті дисертації трапляються недогляди мовно-стилістичного й технічного характеру, зокрема технічні помилки: пропущені розділові знаки (с. 66, 148, 162); неправильні закінчення слів: «вивчення літератури» замість «літературі» (с. 73), «захоплення М. Драй-Хмарою» замість «Драй-Хмари» (с. 182); замість «перифраз» ужито термін «паронім» (с. 98), «ставить під сумнів позицій» замість «позиції» (с.97); непрямої порядок слів: «умовою гарного і перекладу» (с. 81), тавтологія («система мотивів... вмотивована») (с. 10), «однозначних означень» (с. 96). та ін.

Проте незначні недогляди не применшують концептуальних ідей дисертації, а висловлені побажання не впливають на загальну високу оцінку наукового дослідження. С. І. Черіпко запропонував оригінальну працю, його розвідка є завершеним самостійним дослідженням актуальної в теоретичному й практичному аспектах проблеми, розв'язання якої важливе для науки про словесність.

Дисертація «Авторський голос у літературній спадщині Михайла Драй-Хмари» та автореферат роботи повністю відповідають вимогам, що висуваються до кандидатських дисертацій, «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України №1197 від 17 листопада 2021 р., а їх виконавець Сергій Іванович Черіпко заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література.

Кандидат філологічних наук,
доцент кафедри мовної підготовки
Національного медичного університету
імені О. О. Богомольця

Н. О. Шевель

